

УДК 78.07(477):94(477)

ЗАРОДЖЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ НОВІТНЬОЇ ФОРМИ КОБЗАРСЬКОГО МИСТЕЦТВА – КАПЕЛИ БАНДУРИСТІВ

Єсіпок В.М., Іваниш А.А.

Київський національний університет культури і мистецтв

Стаття присвячена дослідженню виникнення та розвитку в Україні перших гуртів бандуристів у 1918-1934 рр. Окреслюються визначні постаті кобзарсько-бандурного мистецтва названого періоду, аналізується репертуар цих гуртів, розповідається про гастрольні подорожі перших гуртів бандуристів в Україні.

Ключові слова: капела бандуристів, Гнат Хоткевич, Володимир Кабачок.

Постановка проблеми. Українське кобзарське мистецтво нерозривно пов'язане із історією Батьківщини. Кобзарі, лірники, бандуристи завжди були духовними наставниками народу, виразниками його світогляду, моралі, волелюбних прагнень і сподівань. Отже, кобзарське мистецтво розглядаємо не лише як мистецтво, але й як суспільно-історичне явище, суто національне, самобутнє і притаманне тільки українському народу. Незважаючи на переслідування та нищення, кобзарство вижило і зберіглося до наших днів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичний аспект дослідження виконавства на бандурі розвивається у наукових працях вітчизняних і зарубіжних дослідників В. Дутчак, Б. Жеплинського, А. Омельченка, В. Мішалова, К. Черемського та ін. В академічно-виконавському і сценічно-академічному аспектах бандурне мистецтво розглядають Н. Брояко, О. Ваврик, С. Вишнеvsька, І. Зіньків, Л. Мандзюк, Н. Морозевич, О. Ніколенко, О. Олексієнко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. «В наш час кобзарське мистецтво розвивається в основному в двох напрямках: традиційному народно-фольклорному та сучасному сценічно-академічному», – наголошує Б. Жеплинський [1, с. 6]. Недостатньо дослідженим, на наш погляд, є витoki новітньої форми кобзарського мистецтва – ансамблевої.

Формулювання цілей статті (постановка завдання): дослідити етапи виникнення та розвитку в Україні перших гуртів бандуристів у 1918-1934 рр.; назвати визначні постаті кобзарсько-бандурного мистецтва названого періоду, проаналізувати репертуар і гастрольні подорожі перших гуртів бандуристів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після встановлення радянської влади в Україні, розвиток кобзарського мистецтва пішов новими шляхами. На відміну від форм кобзарського виконання дореволюційного часу, для якого було характерним переважно сольне виконання, у післявоєнні роки створюються невеликі ансамблі і капели бандуристів, що виконують народну пісню в хоровому трьох-чотирьох-голосному викладі. Загалом «У 20-30-х рр. ХХ ст., ... у ці часи бандура була надзвичайно популярним музичним інструментом й швидко набувала великої популярності, що сприяло зростанню кількості бандуристів на Україні», – наголошує О. Бойко [3].

Відомо, що вже в 1918 році в Києві існувала невелика група кобзарів-бандуристів, до складу якої входили М. Кашуба, Г. Копан, Г. Андрійчик, А. Яценко, Г. Комаренко, В. Ємець, Ф. Дорошко.

Їхньою роботою зацікавились композитори, музикознавці, фольклористи і всіляко сприяли їх творчому зростанню. Організатором і керівником цього ансамблю був Василь Ємець – талановитий бандурист, що згодом виїхав за кордон.

Досліджуючи новітні форми кобзарського мистецтва 1920-х рр., О. Бойко зауважує: «Новим явищем у бандурному мистецтві стали появи дуетів, тріо, ансамблів, капел, які продовжували традиційні форми музикування. Треба відзначити, що ці форми музикування відбувалися на сучасний лад. Значний внесок на початку ХХ ст. у розвиток бандури здійснив Василь Ємець. Так, він створив капелу бандуристів, талановито і професійно об'єднав способи гри слобідської, чернігівської та полтавської, що існували на території України» [3].

У 1919 р. настуило пожвавлення в діяльності бандуристів. Тут доречно згадати композитора К. Стеценка, який серед інших заходів, спрямованих на реорганізацію музичної освіти, склав проект кобзарської школи. Будучи шанувальником кобзарського мистецтва, Кирило Григорович Стеценко (1882-1922) надавав йому великого значення. Розробляючи проект реорганізації музичної освіти і навчання, К. Стеценко ініціював заснування спеціальної кобзарської школи, яка давала б учням відповідну музично-теоретичну підготовку. На жаль, соціально-політичні обставини того часу (1917-1919 рр.) не сприяли реальному здійсненню ідеалів композитора.

Шанобливе ставлення К. Стеценка до кобзарства засвідчує і той факт, що в концертах організованого ним Київського народного хору (1905-1907 рр.), брав участь відомий кобзар Терешко Пархоменко. Звичайно, К. Стеценку було відомо про заснований у 1918 році в Києві перший гурток кобзарів – бандуристів.

В приміщенні колишньої музичної школи, заснованої М. Лисенком (вул. Велика Підвальна, 15), відбувалися зібрання і репетиції бандуристів. В цей час у гурті було 11 бандуристів – професіоналів, що стало основою для створення капели, до якої входило багато музичних і культурних діячів, як членів правління, а саме: П. Демуцький, М. Грінченко, П. Козицький, Д. Ревуцький.

До капели почали набирати музично грамотних людей, з достатніми вокальними даними. Однак, це було недовго і згуртувались бандуристи у міцний і великий колектив лише в 1922 році. Так виникає «Перша Київська капела кобзарів», фундатором і організатором якої був кобзар старшого покоління М. Кашуба (1873-1942) при найближчій участі Г. Копана і Г. Андрійчика.

До капели вступили А. Яценко, Ф. Дорошко, Г. Комаренко, М. Грисенко. Пізніше приєдналися К. Дзюбенко (ветеран кобзарської справи, постійний учасник Київської капели, в 1943 р. зазнав репресії. Після семирічного заслання, яке відбувався на далекій Півночі, повернувся і оселився в с. Кам'янка Вищедубечанського району на Київщині. Тут він навчав дітей співів і гри на бандурі.), М. Полотай, Б. Данилевський, Ю. Барташевський. Склад капели збільшився до 15 чоловік.

Незабаром розпочинається концертна діяльність капели, яка протягом 1924-1926 рр. здійснює ряд концертних подорожей містами і селами України. Художнє керівництво капели тоді очолював М. Полотай. Концерти капели користувалися великим успіхом у народі. Учасник капели М. Грисенко згадував, що в приїзд капели до м. Умані весною 1925 р. молодь зустріла бандуристів із великим захопленням, встеляючи дорогу від станції зеленими ялинками. Дівчата квітчали бандури квітами, одягали на бандуристів вінки. Вхід до міського театру був застелений килимами. Газета «Уманські вісті» вмістила зворушливу рецензію на концерт капели під заголовком «Бандуристи в гостях у Гонти» [4].

Основою репертуару капели були українські народні пісні. Найбільше місце займали історичні пісні героїчного характеру: «Про козака Супруна», «Ой наступила та чорна хмара», думи, побутові та жартівливі пісні («А все гори зеленіють», «Кучерява Катерина» та інші. Капела звертається також до революційних і сучасних пісень.

Гармонізації пісень мали імпровізаційний характер, бо спеціальних хорових аранжувань і інструментальних супроводів ніхто не робив. Частково використовувалися гармонізації М. Лисенка, Я. Степового та деяких інших авторів. Однак, в силу якісного відбору співаків – бандуристів, які добре володіли технікою гри на інструменті (Г. Копан, А. Яценко, Г. Андрійчук, М. Грисенко, М. Полотай), виконання капели приваблювало своєю безпосередністю, задушевністю і достатньою культурою.

Програма концерту будувалася як чергування співу солістів і всього ансамблю. Г. Копан виконував історичні, К. Дзюбенко – ліричні пісні, Ф. Дорошко – думи й гуморески, М. Полотай – також думи, А. Яценко (протягом 1936-1941 рр. працював директором Українського радіокомітету). – танці.

Поряд із збагаченням кобзарського репертуару та підвищенням художньої майстерності виконання, йшли пошуки удосконалення бандури. За свідченням М. Грисенка, учасник капели Григорій Ісаєвич Андрійчук у 1928 р. ввів на приструнках півтони – фа-бекар, потім ре-дієз, і з 1929-1930 р. було введено п'ять півтонів – крім фа-бекар і ре-дієз, сі-бемоль, ля-бемоль (соль-дієз) і до-дієз.

Відомий майстер О. Корнієвський (1888-1987) удосконалюючи хроматизацію бандури, ввів півтон – ре-дієз ще в 1924 році. Це дозволило капелянам користуватися ширшим колом тональностей, що значно збагачувало й урізноманітнювало музичну палітру і звільнило від обмеженості виконувати твори лише в соль-мажорі та мі-мінорі.

Були й супротивники хроматизації (Г. Копан). Це пояснюється бажанням зберегти в недоторканості народний тип кобзи-бандури. Однак, це явище було тимчасовим, адже діалектика розви-

тку процесів музичної культури, в даному разі стосовно кобзарського мистецтва, породжує нові прогресивні ідеї. Експериментальна робота по удосконаленню бандури, як інструменту, проїшла довгий шлях і триває й досі.

У 1928 р. керівником капели став Микола Опришко. Він приділив багато уваги підвищенню професійної якості музичних супроводів і хоровому виконанню, зробив низку гармонізацій народних пісень. Новим явищем у виконавській практиці капели цього періоду було утворення ансамблів – дуетів, тріо, квартетів. Тоді ж М. Опришко опрацював для тріо народну пісню «Ой попливи вутко», яку проникливо емоційно, з великою експресією виконували І. Петрусь, М. Опришко і Б. Данилевський (Борис Іванович Данилевський (1900-1943) закінчив Київський музично-драматичний інститут ім. М. Лисенка як диригент (капельмейстер) духового оркестру (1933 р.). Другий його фах – професійний бандурист; мав приємного тембру голос (ліричний бас). Був постійним учасником Київської капели бандуристів, чудовий ансамбліст). Ця пісня й до цього часу є в репертуарі бандуристів, як високий художній зразок.

У 1928 р. капела відзначила 10-річчя свого існування. На цей час вона вже дала біля 2000 концертів, обслуговуючи трудящих України. Під впливом концертної діяльності капели виникають ансамблі і капели бандуристів у Миргороді, Умані, Чернігові, Глухові, Гайсині, Крюкові, Одесі, Кривому Розі.

«Перша Київська капела бандуристів», як цілісний колектив, існувала до 1932 року. У 1932 році вона розділилась на дві групи і продовжувала концертно-виконавську діяльність. Однією групою керував М. Опришко, другою – М. Полотай. На цей час припадає гастрольна подорож в Ленінград і кілька поїздок до Москви, де концерти бандуристів проходили з великим успіхом. Згодом обидві групи знову об'єдналися і була здійснена величезна концертна подорож до Сибіру і Далекого Сходу, яка тривала понад півроку. Українських бандуристів скрізь гаряче вітали, концерти проходили при переповнених залах.

В кінці 1925 р. подібна капела організовується в Полтаві, яку з 1928 р. очолював, як художній керівник, відомий музикант, представник Харківського способу гри на бандурі Володимир Кабачок (1892-1957). Володимир Андрійович Кабачок закінчив Полтавське музичне училище, де навчався під керівництвом відомого диригента Д. Ахшарумова. Потім – навчання в Московській консерваторії; працював в оркестрі як контрабасист, тромбоніст та виконавець на ударних інструментах. У Полтаві керував самодіяльними хорами, був шкільним учителем співів.

З 1934 р. В. Кабачок працює в оркестрі Ленінградського драматичного театру ім. М. Горького та керує українською хоровою самодіяльною капелюю при заводі «Експортліс». Згодом В. Кабачок був незаконно репресований. Після Великої Вітчизняної війни його діяльність була пов'язана з Державним українським народним хором, згодом – працює у музичному училищі та консерваторії (як викладач по класу бандури).

Капела об'єднала 12 талановитих виконавців, вони починали користуватися бандурами

київської конструкції. На початку 1930-х років учасники капели вже грали на бандурах з перестроювачами (важелями) та модератором, сконструйованими за пропозицією В. Кабачка музичним майстром Г. Паліївцем. Це давало можливість поширити коло тональностей виконуваного репертуару.

На формування капели, як мистецько-творчої одиниці, великий вплив мав Гнат Хоткевич (деякий час керував капелею), «Школа» якого обумовила високий технічний художній рівень виконуваного репертуару. «Вони (В. Кабачок і Г. Хоткевич. – *пояснення наше*) здійснили вагомий внесок у розвиток хорового співу у супроводі бандури, і цей спів у концертній практиці здобув собі право на існування», – наголошує С. Баштан [2].

Гнат Хоткевич (Нат Галайда) – відомий український письменник, музикознавець, композитор і чудовий артист – бандурист (1877-1937). Ще в 1899 р. Гнат Хоткевич брав участь у концертній подорожі хору М. Лисенка як соліст-бандурист, що мав гарний баритон. Брав активну участь у революції 1905 р. і після її поразки виїхав у Галичину. Повернувся в Україну в 1912 р. і відразу був заарештований за революційну діяльність.

Після Жовтня і до репресії Гнат Хоткевич працює в Харкові. Тут він протягом багатьох років викладає бандуру в Музично-драматичному Інституті (консерваторії), пише музичні твори. Він є автором роману «Берестечко», повісті «Кам'яна душа». Написав «Школу гри на бандурі» та книгу «Музичні інструменти українського народу».

Творчим експериментом у капелі було введено фортепіано, в супроводі якого виконувались чоловічі хори без диригента. Учасниками капели у той час стали: Олександр Булдовський, Андрій Кононенко, Данило Піка, Володимир Кабачок, Андрій Рябко, Яків Кладовий, Сергій Міняйло, Яків Протопопов, Іван Шуліка, Іван Борець, Георгій Колесников, Іван Фінкельберг. Талановитими виконавцями – солістами в капелі виділялись Андрій Кононенко, Олександр Булдовський, Сергій Міняйло. Окрасою басів був Яків Протопопов – бас-профундо, який вільно «зачіпав» соль контроктави. Професійно і майстерно виконував сольний кобзарський репертуар Іван Борець, – вихованець Полтавської капели.

З вересня 1928 р., з метою підготовки кваліфікованих виконавців, у Полтаві формується Кобзарська студія України під керівництвом Гната Хоткевича. Будучи композитором, Г. Хоткевич написав низку творів спеціально для цієї капели. Тут уже було застосовано принцип розподілу бандур на оркестрові групи і робились відповідні оркестровки. Поряд з діяльністю Полтавської капели, в цей же час у Харкові організувалася і провадила творчу роботу «Харківська художня капела ім. Т. Шевченка». Її учасниками були: П. Кононенко, А. Зятенко, І. Петрус, Заєць, Ф. Глушко, Г. Ільченко, С. Самсоненко. Була випущена фотолистка цього колективу.

Крім цієї капели в Харкові існувала капела кобзарів «Рух» під керівництвом В. Осадька. У 1934 р. Полтавська капела бандуристів уперше приїхала до Києва. Її концерти проходили з триумфальним успіхом. «1935 року Київська і Полтавська капели об'єднались у зразкову капелу бандуристів України. Цей колектив у різні часи очолювали: М. Полотай, М. Опришко, Б. Данилевський, М. Михайлов, Д. Балацький, Д. Піка. У репертуарі капели – українські народні пісні, думи, твори сучасних композиторів, а також твори української та зарубіжної класики» [2]. Подальша історія розвитку капел бандуристів в Україні заслужовує на окрему розвідку.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Підсумовуючи, визначаємо: наша розвідка була присвячена висвітленню питання зародження і розвитку новітньої для першої чверті ХХ ст. форми кобзарсько-бандурного мистецтва – капел і ансамблів бандуристів. На сучасному етапі збереження і розвитку традиції цей різновид її побутування визначаємо, разом із Б. Жеплинським, як «сценічно-академічний напрям», представниками якого здебільшого є «виконавці, які мають музичну освіту (закінчили клас бандури), значна увага тут приділяється концертній діяльності, ... вдосконаленню інструментів (бандури), в репертуарі багато творів класиків та сучасних композиторів» [1, с. 6]. У джерел цього напрямку збереження кобзарсько-бандурної традиції були перші і новітні форми її колективної організації – перші капели і ансамблі бандуристів.

Список літератури:

1. Жеплинський Б. Сучасні проблеми кобзарського мистецтва / Богдан Жеплинський // Бандура: кварталник. – Нью-Йорк, США, 1994. – № 47 – 48 (січень 1994 – квітень 1994). – С. 6-8.
2. Баштан С.В. Історія кобзи-бандури та її сучасний розвиток [Електронний ресурс] / Сергій Баштан. – Режим доступу: http://knmau.com.ua/chasopys/06_NBUV/docs/11_Bashtan.pdf.
3. Бойко О.Ю. Бандура як засіб національного виховання української молоді (історичний аспект) [Електронний ресурс] / О.Ю. Бойко. – Режим доступу: file:///C:/Users/Boss/Downloads/znpkhnpu_ped_2013_44_15.pdf.
4. Дутчак В. Ансамблевий вид виконавства на бандурі у контексті кобзарських традицій України та діаспори. Традиції і сучасне в українській культурі: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 125-річчю Г. Хоткевича, (м. Харків, 2002 р.) / Нац. Техн. Ун-т «Харк. Політехн. ун.-т» – Х.: НТУ «ХГПУ» 2002. – 139 с.

Есипок В.Н., Иваниш А.А.

Киевский национальный университет культуры и искусств

ЗАРОЖДЕНИЕ И РАЗВИТИЕ НОВЫХ ФОРМ КОБЗАРСКОГО ИСКУССТВА – КАПЕЛЛЫ БАНДУРИСТОВ

Аннотация

Статья посвящена исследованию возникновения и развития в Украине первых групп бандуристов в 1918-1934 гг. Описываются выдающиеся представители кобзарско-бандурного искусства названного периода, анализируется репертуар, рассказывается о гастрольных путешествиях первых групп бандуристов в Украине.

Ключевые слова: капелла бандуристов, Гнат Хоткевич, Владимир Кабачок.

Yesipok V.M., Ivanish A.A.

Kiev National University of Culture and Arts

ORGANIZATION AND ESTABLISHMENT OF A NEW FORM OF KOBZARIAN ART – CAPITALS OF BANDORISTS

Summary

The article is devoted to the study of the emergence and development in Ukraine of the first bandurist groups in 1918-1934. Famous persons of the kobzar-bandura art of the mentioned period are outlined, the repertoire of these groups is analyzed, the tourists of the first groups of bandura players in Ukraine are told.

Keywords: Bandurist chapel, Gnat Khotkevych, Volodymyr Kabachok.